

ABDİ İPEKÇİ YÖNETİMİNDEKİ MİLLİYET GAZETESİ'NİN BİR KİTLE GAZETESİ OLARAK SOĞUK SAVAŞ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ¹

Yrd. Doç. Dr. Beste Nigâr Erdem

Ondokuz Mayıs Üniversitesi İletişim Fakültesi
beste.erdem@omu.edu.tr

Öz

Milliyet Gazetesi'nin yayın hayatına başladığı yıllar, Türkiye'nin, içte çok partili sisteme geçtiği, dışta ise Soğuk Savaş'ın taraflarından biri olarak Batı Bloku'na katıldığı döneme denk gelmiştir. Hem çok partili sisteme geçen Türkiye'deki ekonomik/siyasi/toplumsal gelişmeler, hem Soğuk Savaş düzenindeki küresel ilişkiler ve bütün bunların Türk basın sektörü ile Milliyet Gazetesi üzerindeki yansımaları, bu çalışmada disiplinler-arası bir kaynak taraması yapılmasını da zorunlu kılmıştır. Çalışmada, Soğuk Savaş düzeni eleştirel yaklaşımların öne sürdüğü "hegemonya" kavramı bağlamında irdelenmiş ve Amerika Birleşik Devletleri'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında hegemonyasını inşa ederek küresel alana yaydığı görüşü benimsenmiştir. Amerikan hegemonyasının ekonomik/ideolojik/kültürel boyutlarının Türkiye'ye yansımaları ise, Türkiye'deki devletin niteliğine ve sınıf yapısına ilişkin olarak yapılan tartışmaları dikkate almayı gerektirmiştir. Sermaye birikiminin gerçekleşmesi sayesinde ekonomik bakımdan egemen olan sınıfların devlet mekanizmasını kontrol etme mücadelesinin sonuç verdiği çok partili dönem, Türk basınında kitlesel gazeteciliğin gelişmeye başladığı yılları da temsil etmiştir. Bu dönemde, bir yandan "komünizm tehdidi" söylemine dayanarak ideolojik hegemonyanın inşa edilmesi ve toplumsal rızanın kazanılması gibi görevler üstlenen basın, diğer yandan da tecimsel kaygılarla işlemeye ve geniş okuyucu kitlelerini ortak duyu zemininde birleştirerek kitleselleşmeye yönelmiştir. Milliyet de dönemin önemli kitlesel gazetelerinden biri olarak basın sahnesindeki yerini almış ve Abdi İpekçi döneminde dikkate değer atılımlar gerçekleştirmiştir. Bu çalışmada Abdi İpekçi dönemindeki Milliyet Gazetesi, Soğuk Savaş düzeni ve Türkiye'de kitlesel gazeteciliğin gelişimi bağlamlarında incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Soğuk Savaş, Amerikan Hegemonyası, Kitlesel Gazetecilik, Milliyet Gazetesi, Abdi İpekçi.

EVALUATION OF MİLLİYET DURING ABDİ İPEKÇİ PERIOD AS A MASS POPULAR NEWSPAPER IN THE CONTEXT OF COLD WAR

Abstract

In Turkey the years that Milliyet has just started to be published coincide both the period of transition to the multi-party system in internal affairs and the period of Cold War, in which Turkey was a part of Western block, in external affairs. Both economical/political/social developments in the multiple party system in Turkey and the global relations in the Cold War system and also reflections of above facts to Turkish press sector and Milliyet necessitated to make a interdisciplinary resource research. In this study, Cold War period has been examined within the scope of "hegemony" concept which was put forward by the critical approaches. The study has also adopted the approach that the United States of America built its own hegemony and spread it out to global field after the Second World War. The reflections of American

¹ Bu çalışma, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne bağlı olarak yapılan "Soğuk Savaş Düzeninde Milliyet Gazetesi ve Abdi İpekçi'nin Gazetecilik Anlayışının Değerlendirilmesi" başlıklı yayımlanmamış doktora tezinden üretilmiştir.

hegemony (pax-Americana), in particular with its economic/ideological/cultural extent, to Turkey required considering the debates about government's qualification and class structure in Turkey. Owing to the development of the capital stock, during the multiple party period; economically dominant class controlled the government mechanism. This period also represents the years of important developments in the mass journalism of Turkey. In this period press took on tasks. On the one hand, press tried to gain social approval and to build an ideological hegemony by relying on the discourse of "the communism threat". On the other hand, with commercial concern, press tended to reach popularization by combining wide audience with common sense. As one of the important mass popular newspaper in Turkey, Milliyet appeared on the stage of press and carried out significant progresses at the period of Abdi İpekçi. In this study; Milliyet at Abdi İpekçi's period has been analyzed in the context of both Cold War period and the progress of mass journalism in Turkey.

Keywords: Cold War, American Hegemony (pax-Americana), Mass Journalism, Milliyet, Abdi İpekçi.

Giriş

Milliyet Gazetesi, Türkiye'nin Soğuk Savaş düzeninde Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin müttefiki olarak Batı Bloku'na katıldığı ve ülke içinde de çok partili siyasi sistemi uygulamaya koyduğu dönemde basın sahnesine çıkmıştır. Döneme özgü toplumsal ve küresel ilişkiler ağının basına yansımaları temsil edebilecek nitelikte olan Milliyet, bu nedenle incelenmeye değer bir gazetedir.

Soğuk Savaş düzenine özgü toplumsal ve küresel ilişkiler ağı, bu çalışmada, eleştirel yaklaşımların öne sürdüğü "hegemonya" kavramı bağlamında irdelenmiştir. Gramsci'nin görüşlerini uluslararası ilişkiler düzlemine taşıyan analize göre, ABD, İkinci Dünya Savaşı sonrasında hegemonyasını kurmuş ve maddi güçler/kurumlar/ideolojiler arasındaki uyuma dayanan bir işbirliği ağı oluşturmuştur.

Öte yandan Türkiye'nin ABD önderliğindeki uluslararası işbirliği ağına eklemlenmesini değerlendirmek, Türkiye'deki toplumsal ilişkilere odaklanmayı gerektirmektedir. Bu nedenle Türkiye'deki devletin niteliğine ve sınıf yapısına ilişkin yapılan tartışmalar da bu çalışma kapsamında ele alınmıştır. Tartışmalar ışığında, Türkiye'nin kuruluşundan itibaren kapitalist gelişmeye yönelik ekonomi politikalarını uyguladığı, bunun sonucunda sermaye birikimini gerçekleştirdiği, böylece egemen sınıfların devlet mekanizmasını yönetmeye başlamasının çok partili siyasi sisteme geçişle birlikte söz konusu olduğu görüşü benimsenmiştir.

Bir yandan sol unsurların siyasetten ve toplumsal muhalefetten dışlandığı, diğer yandan ABD önderliğindeki uluslararası tarihsel bloka dâhil olduğu bu dönemde, toplumsal rızanın kazanılmasında ve ideolojik hegemonyanın inşasında dönemin basını kritik roller üstlenmiştir. Bunun yanı sıra bu dönemde, tecimsel kaygıların ön plana geçtiği yeni bir gazetecilik anlayışı da ortaya çıkmıştır. İçerik, biçim, mülkiyet yapısı bakımından, seçkin anlayıştan farklı özellikler taşıyan kitlesel gazetecilik, geniş okuyucu kitlelerini "ortak duyu" zemininde birleştirme gibi bir işlev de yüklenmiştir.

Milliyet Gazetesi, dönemin en önemli kitlesele gazetelerinden biri olmuş ve en belirgin atılımlarını Abdi İpekçi döneminde gerçekleştirmiştir. Bu çalışmada, bir kitle gazetesi olarak, Abdi İpekçi yönetimindeki Milliyet Gazetesi'nin Soğuk Savaş düzeni ve rıza üretiminde oynadığı rol bağlamında değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Güvenlik, Güç, Hegemonya Kavramları Bağlamında Soğuk Savaş Düzeni

Özgül bir bilimsel inceleme alanı olarak ABD'de ortaya çıkan ve paradigmaları Amerikan dış siyaseti paralelinde gelişen uluslararası ilişkiler alanında (Bostanoğlu, 2008:19), Soğuk Savaş, genelde “güvenlik” kavramı bağlamında değerlendirilmektedir. Bu kavrama en sık vurgu yapan yaklaşım “Realizm”dir.

İnsanın doğasından kaynaklanan özellikler nedeniyle toplumsal ilişkilerde düzen sağlayan bir egemenin olması gerektiğini, aksi takdirde kaotik durumların ortaya çıkacağını varsayan Hobbes'un siyaset kuramı (Şenel, 2004: 323-324), Realizmin felsefi kökenini oluşturmaktadır. Bencilliğin insan doğasına özgü olduğu iddiasına dayanan Machiavelli'nin görüşlerinden (Şenel, 2004: 305) de esinlenen Realizme göre, devletler de insanlara benzer şekilde bencildir (Yılmaz, 2007: 9). Bu nedenle “Kantçı anlamda bir kalıcı barışın sağlanması mümkün değildir.” Çünkü uluslararası sistem, devletlerin kendi güvenliğini korumak adına güç mücadelesine giriştiği sert bir alandır (Baylis, 2008: 71-72). Devletlerarası denge ise her devletin iç/dış güçlere karşı kendisinin ve ulusunun güvenliğini sağlamasıyla kurulmaktadır (Keyman, 2006: 4).

Pozitivist realist paradigmada uluslararası düzen, devletlerarası güçler hiyerarşisinin oluşması ve güçlü olan devletin diğerleri üzerinde hegemonik konuma yerleşmesiyle varlığını korumaktadır. Aktör devletlerin bencil, faydacı ve rasyonalist davranışları nedeniyle anarşik olan uluslararası ortam içinden gücü sayesinde çıkmayı başaran ve düzen oluşturan devlet bir hegemonya kurmakta, diğer devletler de bu hegemon devletin çevresinde hiyerarşik olarak örgütlenmektedir (Bostanoğlu, 2008: 106-107). Başka deyişle, hegemonik bir ulus-devletin kendi normlarını dışarıdan zorla dayatmasıyla uluslararası sistemde hegemonik bir yapılanma gerçekleşmektedir (Kurtbağ, 2007: 36).

“Hegemonya” kavramının Realizmde zor/baskı/tahakküm üzerinden ele alınması, SSCB'nin Doğu Avrupa'da, ABD'nin de kapitalist dünyada hegemonya kurma mücadelesi şeklindeki Soğuk Savaş değerlendirmelerinin yapılmasına neden olmaktadır (Robinson, 2002: 126). Bu bakış açısı, Soğuk Savaş düzeninde bu iki devletin kendi norm ve ilkelerini diğer devletlere dışarıdan zorla dayatarak hegemonyalarını genişletmek istedikleri, tehdit

kaynağından korunmak veya ulusal çıkarlarını korumak amacındaki diğer devletlerin de bu nedenle taraflardan birini zorunlu olarak seçtikleri gibi bir anlayışı beraberinde getirmektedir.

Eleştirel yaklaşımların hegemonya kavramına yükledikleri anlam oldukça farklıdır. Gramsci'nin görüşleri, uluslararası ilişkiler alanındaki akademisyenler üzerinde de etkili olmuş ve bu alanda "Gramscici" olarak nitelendirilen anlayışın yerleşmesini sağlamıştır. Uluslararası ilişkiler alanındaki Gramscici analizde hegemonya, Realizmdeki gibi sadece tahakküme ve devlet hâkimiyetine dayalı bir güç ilişkisi değil, aynı zamanda bir devletin entelektüel/ahlâki liderliği elde etmesine ve diğer devletlerin de bu durumu onaylamasına dayanan bir rıza ilişkisi şeklinde açıklanmaktadır (Kurtbağ, 2007: 35-37).

Gramsci'nin hegemonya kavramını uluslararası düzleme taşıyan ve bu alandaki pozitivizm dışı yaklaşımı temsil eden en önemli isim Robert W. Cox'tur. Cox, uluslararası düzende devleti başat aktör olarak öne çıkaran ve bu nedenle devlet merkezci bir anlayışı temsil eden Realizmin aksine, devleti hiçe saymayan, ancak toplumsal güçlerin oynadıkları rolü de vurgulayan bir anlayışı benimsemiştir (Bostanoğlu ve Okur, 2009: 18-28). Cox'a göre, uluslararası alanda hegemonyanın kurulması için güçlü bir devletin baskınlığı gerekli olsa da yeterli değildir. Zira tahakkümden ziyade rıza üretimine odaklanan bir hegemonya anlayışı, değerler ve uzlaşımın üzerinde temellenen toplumsal ve küresel düzenin önem kazanmasını beraberinde getirmektedir (akt. Bielerand ve Morton, 2004: 87). Bu bağlamda, hegemonya maddi güçler/kurumlar/ideolojiler arasında uyum sağlanmasıyla kurulmaktadır ki, Gramsci bunu "tarihsel blok" olarak adlandırmıştır. Hegemonya tarihsel blok içinde inşa edilmektedir. Yapı ve üstyapıyı bir araya getiren tarihsel blok, egemen bir toplumsal sınıf olmadan var olamaz. Egemen sınıf çıkarlarının bağımlı sınıflarla bir araya getirilip evrenselleştirilmesi çabasının bir ürünü olan tarihsel blokun yaratılması sürecinde, ideolojilerin işbirliğine ve kurumların inşasına doğru ilerlenmektedir. Böylece bunlar belli bir sınıfa özgü çıkarlar olarak görülmemekte, bunun sonucunda bağımlı sınıflar bu durumdan rahatsızlık duymamaktadır (Cox, 1993/1994: 56-57; Bielerand ve Morton, 2004: 88-89; Kurtbağ, 2007: 39-40).

Rıza inşasını ve ideolojik liderliği birleştiren bu hegemonya tasarımı bağlamında, ABD'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hegemonyasını kurduğu savunulabilir. ABD bu hegemonyayı ekonomik tahakküm veya askeri güçten ziyade, "ABD kapitalist sınıfının liderliği altında uluslararasılaşan Fordist-Keynesyen birikimin toplumsal yapısının sonucu olarak" oluşturmuştur (Robinson, 2002: 126-127). Wallerstein'a (2009: 20) göre, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kazandığı ekonomik avantajını 1945'ten sonra kurumsallaştıran ABD, dünya ekonomisine ve politikasına ilişkin önemli kararları yönlendirmeyi sağlayan hegemonyasını kurabilmiştir. İdeolojik/kültürel nitelikli bu hegemonya, sanayileşmiş

ülkelerle kurulan ittifaklar sistemine ve ulusal düzlemde bütünleştirici olan refah devletine dayanmıştır.

1929 ekonomik krizine çözüm olarak geliştirilen New Deal politikaları, Amerikan hegemonyasının ana unsurlarından birini oluşturmuştur. Genel hatlarıyla “devletin yukarıdan ekonomik yaşama müdahalesi” (Şaylan, 2003: 91-92) şeklinde tanımlanan bu politika, Keynesçi anlayışa dayanmaktadır. Keynesçi anlayış ise Fordist üretim modeli ve ona eşlik eden “adil, eşitlikçi ve demokratik toplum” söylemine dayalı refah devletini içermektedir. Refah devleti, siyasi seçkinler/emekçi sınıflar/burjuvazi arasındaki uzlaşma üzerine inşa edilmiştir (Şaylan, 2003: 93-95). Keynesçi uzlaşma sonucunda ABD, önce ulusal düzlemde istikrarı sağlayarak 1929 krizinden en az zararlı çıkan ülke olmuştur. Bu proje, savaş sonrası dünyanın yapılandırılmasında ve “özgür dünya”daki* toplumsal/ekonomik/siyasi yaşamın düzenlenmesinde de egemen anlayış olmuştur. ABD önderliğindeki sınıfsal çıkarların ortak çıkarlar olarak sunulmasında, rızanın üretilmesinde ve işbirliği ağının kurulmasında Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler (BM), Uluslararası Para Fonu (IMF), Uluslararası Ticaret Örgütü (ITO) gibi örgütlerin yanı sıra basın-yayın organları, sendikalar, siyasi partiler de rol almıştır.

Amerikan hegemonyasının dışarı doğru yayılması, ABD Başkanı Truman döneminde, ekonomik gelişmeye ve güvenlik hedeflerine yönelik olarak geliştirilen politikalarla da desteklenmiştir. SSCB’yi ekonomik/siyasi/askeri/ideolojik açıdan çevrelemeyi amaçlayan bu politikalar, ortak tehdit olan komünist dünyayla mücadele için özgür dünyada oydaşmaya dayalı işbirliği ağının kurulmasını sağlamıştır. ABD bu sayede Batı Avrupa ile Japonya’nın yapılandırılmasına öncülük ederken; “modernleşme”, “özgürlük”, “kalkınma” gibi kavramlar aracılığıyla da dekolonizasyon politikalarını uygulamıştır. Böylece ABD’nin kuruluşundan itibaren hedeflediği bütünleşmiş dünya sisteminin temelleri atılmıştır. Önce Avrupa’ya, sonra dünyanın diğer bölgelerine yönelik olarak kurulan güvenlik paktları ve geliştirilen ekonomik yardım programları, doktrinler sayesinde Amerikan hegemonyası küresel alana yayılmıştır. Nye’in (2005: 77-79) belirttiği gibi, bu süreçte SSCB, askeri, bilimsel, teknolojik alanda ABD’yle rekabet edebilse de, ekonomik ve üstyapısal düzeyde Amerikan hegemonyasına rakip olacak bir uluslararası tarihsel blokun merkezini oluşturamamıştır.

* Amerikan ideolojisinin temelini oluşturan “seçilmiş halk”, “Amerikan ayrıcalığı”, “kaçınılmaz yazgı”, “ilahi kurtarıcı”, “aktif misyon” gibi teolojik/felsefi kavramlardan da yararlanılarak, özgürlük/bağımsızlık/demokrasi kavramları, ABD’nin kuruluşundan itibaren çeşitli yananamlar zincirine eklenmiştir. Sözelimi “özgürlük” kavramı, ABD’nin savunuculuğunu üstlendiği ve diğer uluslara yaymayı hedeflediği “değer”; kendini yönetme yetisine sahip uluslar için uygun görülen “hak”; kendini yönetemeyen ulusların ise ondan mahrum bırakılmasını öngören “ceza” yananamlarına eklenmiştir. Oluşturulan bu anlam sistemi, tarihsel süreç içinde çeşitli söylemlerde ve toplumsal pratiklerde yeniden üretilmiştir. Soğuk Savaş düzeninde komünist bloka karşı ABD tarafından kullanılan “özgür dünya” söylemi de bu bağlamda tarihsel ve ideolojiktir.

Öte yandan Amerikan hegemonyası 1960'ların sonlarında zayıflama sürecine girmiştir. Vietnam Savaşı'nın yarattığı olumsuzluklar, petrol krizleri, kapitalist ülkeler arasındaki ekonomik rekabetin artması, 1968 olayları olarak anılan toplumsal hareketlerin yayılması gibi gelişmeler, ABD önderliğindeki emek-sermaye ittifakına dayalı uluslararası tarihsel blokun bozulmasına neden olmuştur. 1970'ler, sermaye birikiminin altın çağını temsil eden Keynesçi anlayışın terk edildiği ve kapitalizmin kriz aşamasına gelmesi nedeniyle yeniden yapılandırma eğilimlerin ortaya çıktığı yıllar olmuştur. Şaylan'ın (2003: 132) belirttiği gibi, bu dönemde refah devleti sorgulanmaya ve devletin küçülmesi gerektiği tezi savunulmaya başlanmıştır. Sonuç olarak Keynesçi uzlaşısı çökmüş ve devletin küçülmesi, özelleştirme, pazar hâkimiyeti gibi değerler ön plana çıkmıştır.

Ekonomik bağlamını neoliberalizmin, siyasi bağlamını muhafazakârlığın oluşturduğu "yeni sağ" (Dursun, 2001: 87-88), bu süreçte önce ABD'de, 1980'lerden itibaren ise küresel düzlemde yapılandırılan yeni hegemonya projesinin temelini oluşturmuştur. Bu proje, devletin yeniden yapılandırılmasını ve toplumsal/ekonomik/siyasi yaşamın yeniden düzenlenmesini içermiştir. 1980'lerin ilk yıllarında bu yapılandırma faaliyetleri ABD içinde sancılı bir süreç olarak kendini gösterse de, 1980'lerin ikinci yarısından sonra dünya genelinde hâkimiyetini kurabilmiştir. Bu gelişmelerle birlikte zirvesinde ulusaşırı sermaye gruplarının bulunduğu yeni bir ulusaşırı tarihsel blok kurulmuştur.

Soğuk Savaş Düzeni ve Türkiye

Türkiye, Soğuk Savaş düzenindeki Amerikan hegemonyasına rızasıyla eklenmiştir. SSCB'yi çevreleme politikası kapsamında kilit konumda bulunan Türkiye'nin Amerikan hegemonyasının dayandığı uluslararası işbirliği ağına dâhil olması, çok partili sisteme geçiş sürecinde, Truman Doktrini ve Marshall Planı'nın pratiğe geçirilmesiyle gerçekleşmiştir (Bostanoğlu, 2008: 361-368).

Türkiye'deki akademik çalışmalarda, genellikle, İkinci Dünya Savaşı sonlarında SSCB ile Türkiye arasında yaşanan diplomatik gerginliğin veya Rus/Sovyet yayılmacılığının Soğuk Savaş düzeninde Türkiye'yi zorunlu olarak ABD'nin müttefiki olmaya yönelten başlıca etken olduğu görüşü savunulmaktadır (bkz.: Ahmad, 2007; Armaoğlu, 2007; Gönülbol ve Ülman, 1996; Kongar, 2005; Öymen, 2007; Soysal, 1993). Bu bakış, Realizm ile uyumludur. Soğuk Savaş düzenindeki Türkiye'yi realist paradigma çerçevesinde değerlendirmekten kaçınmak ise toplumsal ilişkileri dikkate almayı gerektirmektedir. Türkiye'deki devletin niteliğine ve sınıf yapısına dair yapılan tartışmalar bu nedenle önemlidir.

Türkiye'nin kuruluşundan itibaren kapitalist bir devlet olmaya çabaladığı görüşü genelde kabul edilmektedir. Sorun, sınıfsal ayrışmalarının ne zaman ortaya çıktığıdır. Bir görüş, bürokrasinin yönlendirmesiyle gelişen devletçilik geleneğine ve liberal demokrasinin temel öğelerinin dışında kalmış bir siyaset modeline atıfta bulunmaktadır. Bu yaklaşıma göre, Türkiye Devleti'nin burjuvalaşması 12 Eylül 1980 ve sonrasındaki Turgut Özal döneminde gerçekleşmiştir. Diğer görüş, devletçi kalkınmanın kapitalist birikimi gerçekleştirmek adına burjuva birikim modellerinden biri olduğunu ve liberal demokrasinin ana motiflerinden olan seçmen desteğine dayalı siyaset yapma sürecinin çok partili sisteme geçilmesiyle başladığını savunmaktadır. Bu yaklaşıma göre ise burjuvazinin devleti fethetmesi 1946 yılıdır (Dursun, 2001: 110-111).

Farklı konular hakkında, farklı alanlarda ve farklı tarihsel dönemlere ilişkin olsa da Türkiye'deki sosyal bilim çalışmalarının çoğunda, güçlü devlet geleneği anlayışına rastlamak mümkündür (Dinler, 2003: 17-18). Türkiye'deki devletin niteliğine ve sınıf yapısına dair ilk çözümlenin de dâhil olduğu güçlü devlet geleneği anlayışında, toplumsal ve ekonomik alanda mutlak hâkimiyet kuran “baskıcı devlet” kavramlaştırması söz konusudur. Bu anlayış, Türkiye'deki toplumsal/ekonomik/siyasi sorunların devlet ve bürokrasiden kaynaklandığını savunmaktadır. Weber'in (2008) devlet ve bürokrasiyle ilgili görüşlerinin yansımaları da bu anlayış çerçevesindeki çalışmalarda karşımıza çıkmaktadır. Buna göre, Batı'daki gibi ideal burjuva sınıfının Osmanlı/Türkiye toplumlarında gelişmemesi nedeniyle bürokrasi 1980'lere kadar devleti kontrol etmiş, devletteki egemenliğini burjuvaziye karşı korumuş, kapitalist gelişmeyi yönlendirmiştir. Türkiye Devleti'nin burjuva devletine dönüşümü ancak 1980'lerde gerçekleşmiştir.

Bu yaklaşım, Türkiye'deki burjuvazinin mücadelesini bürokrasi/burjuva (bkz.: Keyder, 2009), merkez/çevre (bkz.: Mardin, 1986), bürokratik elit/siyasal elit (bkz.: Heper, 1974; Heper, 2012), devletçi-seçkinci/gelenekçi-liberal (bkz.: Kongar, 2005) üzerinden değerlendirmekte ve Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)'nin “bürokrasi”, “merkez”, “bürokratik elit” veya “devletçi-seçkinci” olduğunu savunmaktadır. Burjuvazinin bürokrasiye, çevrenin merkeze, siyasal elitlerin bürokratik elitlere karşı birikmiş tepkisi veya bürokrasinin kendi özverisiyle yarattığı bir dönüşüm olarak değerlendirilen Demokrat Parti (DP) hareketi, bu perspektife göre başarıya ulaşamamıştır. Çünkü DP, tek parti döneminin alışkanlıklarından sıyrılamamış, serbest piyasa idealinden vazgeçmiş, enflasyonist politikalar yürütmüştür. DP'nin hatalı politikaları nedeniyle Türkiye, toplumsal/ekonomik/siyasi krize sürüklenmiş ve bunun sonucunda askeri bürokrasi yeniden iktidarı ele geçirmiştir. 1970'lerdeki koalisyon hükümetlerinin hatalı politikalarının 12 Eylül'ü hazırlayan etkenler arasında olduğu tezi de

sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Ancak Dinler'in (2003: 40) belirttiği gibi, bu tabloda siyasi iktidarların seçmenlerine yönelik olarak geliştirdiği projelerine ve iktidar/sermaye ilişkilerine yer verilmemektedir. Bu nedenle "burjuvazinin örneğin neden bir dönem DP'yi, neden sonraki dönemde CHP'yi desteklediği" sorusu cevapsız kalmaktadır.

Türkiye'deki devletin niteliğine ve sınıf yapısına ilişkin ikinci çözülemeye göre, imparatorluğun çöküşüyle birlikte devlet çarkına el koyan küçük burjuva kökenli kadrolar zamanla burjuvalaşırken, devletin ekonomik bakımdan egemen sınıflarca fethedilmesi süreci yaşanmıştır. Bu sürecin tamamlanması 1980'lerde değil, sol hareketlerin dışlandığı ve CHP içindeki dönüşümlerin yaşandığı çok partili sisteme geçilen 1946-1947'de gerçekleşmiştir. Ancak burjuvazinin devlet üzerindeki egemenliği sonraki yıllarda iniş-çıkışlar göstermiştir. Askeri darbeler/müdahaleler, devlet mekanizmasını denetmeyi sağlayan kanalların burjuvazi lehine yeniden oluşturulması zorunluluğu ile yapılmıştır (Boratav, 2005: 21-22).

Bu çalışmada, "kuruluşundan itibaren ticaret burjuvazisinin hâkim olduğu" Türkiye'de, kapitalist gelişmenin türdeş öğelerini barındıran ekonomi politikalarının yürütüldüğü (Adaklı, 2006: 89-101) ve böylece sermaye birikiminin gerçekleştiği görüşü benimsenmiştir. Yönetici kadrolar ile ticaret burjuvazisinin yeni devletin ekonomi politikalarını uzlaşma çerçevesinde belirlediği, devletçi sanayileşme politikalarının uygulandığı, İkinci Dünya Savaşı ortamında da farklı bir zenginleşme olanağının gündeme geldiği Türkiye'de, ekonomik bakımdan zamanla güçlenen sınıfların devleti kontrol etme mücadelesi çok partili siyasal sisteme geçiş sürecinde başarıya ulaşmıştır (Boratav, 2006).

Bu noktada, devletin mücadele alanı olarak kavranması gerektiği de vurgulanmalıdır. "Devleti bir mücadele alanı olarak kavramak onun tek bir sınıfın aracı/nesnesi de olmadığı" anlamına gelmektedir. Örneğin bir tarım politikasının belirlenmesinde ulusal veya küresel ölçekli farklı sınıfların veya grupların çıkarları çatışabilmektedir. Devlet bu mücadelelerin sürdürüldüğü alandır. Hükümetler ise çatışmaları yönetmeye çalışmaktadır (Dinler, 2003: 46-47). Kapitalizmin devamlılığını sağlamak adına devlet mekanizması gereklidir. Devamlılığı engelleyen unsurların devreden çıkarılması ise her kapitalist devlette görülmektedir. Devleti kontrol etme mücadelesi kapsamında yönetici sınıfların "zor" unsuruna başvurmaları kadar, ideolojik/kültürel/entelektüel hegemonyayı üretmeye çalışmaları da söz konusu bu engellerin ortadan kaldırılması amacına yöneliktir.

Çok partili sisteme geçiş sürecinde, yeni gidişata muhalefet eden unsurlar, Türkiye-SSCB arasındaki diplomatik gerginliğe ve komünizm tehdidi söylemine vurgu yapılarak devreden çıkarılmıştır. CHP içindeki muhalifler partiden ihraç edilmiş, sendikalar ve sol partiler kapatılmış, sol basına yönelik baskı mekanizmaları devreye sokulmuş, muhalif

öğretim üyeleri üniversitelerden atılmıştır. Böylece bir yandan sol, siyasetten ve toplumsal muhalefetten zor unsuruna dayalı politikalarla dışlanırken, diğer yandan ABD önderliğindeki kapitalist ilişkiler ağına dâhil olunmuştur. CHP-DP ortaklığında yürütülen bu süreçte, toplumsal rızanın kazanılması ve ideolojik hegemonyanın inşa edilmesi ise basının özgül görevine işaret etmiştir.

Öte yandan ABD, savaş sonrası dünyanın yeniden yapılandırılmasında Türkiye'nin de aralarında bulunduğu sanayileşmeye yeni başlayan ülkelerin kapitalist sisteme entegre olmasını ve bu sayede çok yönlü bir dünya ticaret ağının oluşmasını hedeflemiştir. Bu nedenle bu ülkelerdeki korumacı ekonomi politikalarının kaldırılması gerekmektedir. ABD'nin hedeflediği dünya sisteminin yaratılması ve SSCB'nin ekonomik/siyasi/askeri/ideolojik olarak çevrelenmesi projesinin ayaklarından olan Truman Doktrini ile Marshall Planı, Türkiye'nin Amerikan hegemonyasına kendi rızasıyla katılmasını temsil etmektedir. Bundan sonra ABD, bir yandan ideolojik/kültürel hegemonyasını Türkiye'ye yayma olanağı yakalarken, diğer yandan IMF gibi örgütler aracılığıyla Türkiye'nin ekonomi politikalarını yönlendirmeye ve böylece ekonomik hegemonyasını pekiştirmeye çalışmıştır. Ancak ülke içindeki ve uluslararası alandaki farklı sınıf ve grupların çıkarları kimi zaman çatışmış, sermayenin iç rekabeti toplumsal kutuplaşmalara neden olmuş, Türkiye'deki hükümetler de bu çatışmalara hem küresel hem toplumsal ilişkiler bağlamında çözüm geliştirmeye çalışmıştır. Çözumsuz kalınan durumlar yeni krizleri beraberinde getirmiş, krizlerin sermaye lehine aşılması için çeşitli müdahaleler yapılmıştır.

Çok partili sisteme geçilen 1946 yılı, 1930'lardan beri uygulanan korumacı ekonomi politikalarının gevşetildiği, yabancı sermayeyi teşvik politikalarının yürütüldüğü, ithalatın serbestleştirildiği bir dönem olarak dönüm noktası olmuştur. (Adaklı, 2006: 90). ABD, Truman Doktrini ve Marshall Planı'nı sunarken, korumacı politikaların kaldırılmasını istese de, Türkiye'deki liberalleşmeye yönelik ABD'nin dayatması ile değil, Türkiye'nin iradesiyle gerçekleşmiştir (Bostanoğlu, 2008: 362). Dolayısıyla Türkiye'nin Soğuk Savaş düzenindeki kapitalist ilişkiler ağına eşitsiz de olsa eklenmesi ve seçmen desteğine dayalı siyaset modelinin başlaması dışsal bir zorlamadan ziyade, Türkiye'deki kapitalist gelişim sürecinin sonucudur.

Liberal ekonomiye yönelişle birlikte Türkiye, 1946-1953 yıllarında tarıma dayalı hızlı bir ekonomik büyüme gerçekleştirmiştir. Ancak "kalkınma" retoriğini kullanarak geliştirdiği siyasi projesini kırsal kesim üzerinde temellendiren DP'nin, mevcut kaynakları plansızca kıra yönlendirmesi ve kalkınmanın itici gücü olan sanayileşmeye yönelik politikalar üretememesi, ekonomik açmaza neden olmuştur. Böylece 1950'lerin ikinci yarısında Türkiye ekonomisi

tıkanmış ve IMF'nin tedbir programlarına bağımlı hale gelmiştir. “Her kriz döneminde olduğu gibi sermaye birikimiyle ilgili yeni bir tercih yapma zamanı gelmiştir.” 27 Mayıs 1960 askeri darbesi ile ekonomi politikalarında “planlama” dönemine girilmiştir (Adaklı, 2006: 91).

Bu dönemde Türkiye ekonomisi, beş yıllık kalkınma planlarıyla yapılandırılmıştır. İthal ikamesi sanayileşme stratejisinin benimsendiği kalkınma planları sonucunda Türkiye ekonomisi, 1950-1960 dönemine oranla daha ileri bir düzeye ulaşmış (Şen, 2003: 530-531) ve Türkiye’de 1970’lerin sonuna kadar refah devleti dönemi yaşanmıştır (Dursun, 2001: 117-118). İthal ikamesi sanayileşme stratejisi ile gelişmiş kapitalist ülkelerde uygulanan Keynesçi politikalar çelişmemiş; aksine, bu müdahaleci politikaların birlikteliği sayesinde dünya ekonomisi, tarihinin en güçlü büyüme dönemini yaşamıştır (Pamuk, 2007: 17).

Öte yandan 1960’larda gözlemlenen soldaki yükseliş, CHP tarafından “ortanın solu” söylemine dayalı siyasi projenin hayata geçirilmesine neden olmuştur. Sencer’e (akt. Esmer, 2008: 70) göre, “liberalizmle aşırı sol arasında iki yönlü bir set görevi gören siyasal sistem” olarak adlandırılabilir ortanın solu; sosyal adalet, sosyal eşitlik, refah gibi kavramları içerdiğinde barındırmaktadır. Bu bağlamda CHP, tabanını, dönemin koşullarına uygun olarak işçiler, köylüler, gecekondu sahiplerini kapsayacak şekilde genişletmeyi amaçlamıştır (Esmer, 2008: 70). Başka deyişle, solun, CHP’nin disiplini altında kalmasını sağlayarak sistem karşıtı hareketlere dönüşmesinin engellenmesi hedeflenmiştir.

Sermaye çevrelerinin yükselmekte olan sol akımlardan duyduğu rahatsızlığın yanı sıra, dünya ekonomisinde 1970’lerde hissedilmeye başlanan olumsuzlukların da etkisiyle yeni düzenlemelerin yapılması ihtiyacı yeniden belirmiş ve 12 Mart 1971’de askeri müdahale gerçekleştirilmiştir. Saybaşı (akt. Kejanlıoğlu, 2004: 162), 1960 sonrasında işçilere tanınan sendikalaşma, grev, toplu pazarlık gibi hakların, gelir dağılımının sermaye lehine bozulmasını engellediğini ve bu nedenle 1971 müdahalesinden sonra askeri hükümetin birikim işlevini üstlendiğini belirtmektedir.

12 Mart askeri yönetimi sonrasında, sermayenin ihtiyaçlarına cevap vermeye en yakın parti ise CHP olarak görülmüştür. Bülent Ecevit başkanlığındaki CHP’nin “sosyal demokrasi” üzerine oturtulan ve Keynesçi uzlaşya benzer bir “sınıflar ittifakı” anlayışına dayanan siyasi projesi, Nihat Erim hükümetinin sola karşı olduğu kadar sermayeyi de rahatsız eden baskıcı politikalarına oranla tercih edilebilir bir nitelik taşımıştır. Sermaye, 12 Mart yönetimi tarafından baskı altına alınan solun sivil yönetime geçtikten sonra radikalleşmesinden ziyade, düzenle uyumlu olmasını tercih etmiştir. Bu durum, yeni bir sınıflar ittifakının kurulmasını ve oydaşmanın yaratılmasını gerektirmiştir.

1970'lerin ikinci yarısı politik/ekonomik/toplumsal krizlere çözüm olacak politikaların yürütülemediği ve toplumsal kutuplaşmaların arttığı yıllar olmuştur. Türkiye'deki sermaye çevreleri bu dönemde CHP-AP ittifakına dayalı bir uzlaşma zemininin kurulmasını talep etmiş, ancak 1980'lere kadar bu ittifak kurulamamıştır. Bu olumsuzluklar yerli sermayedarlar kadar uluslararası sermaye açısından da rahatsız edici bir nitelik kazanmaya ve yeni bir askeri müdahalenin şartları da böylece oluşmaya başlamıştır.

Boratav (2005: 72), 1970'lerin ikinci yarısında, Türkiye'deki burjuvazinin kendi iç rekabetini bir tarafa bırakarak üç kez yekvücut olduğunu belirtmektedir: “1979 yılında Ecevit iktidarını yıkmak için, 1980-1982'de askeri rejimle bütünleşmek üzere ve 1984-1987'de Özal iktidarına destek vermek için.” Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, Ege Bölgesi Sanayi Odası, Hür Teşebbüs Konseyi gibi sermayenin resmi ve gayri resmi organlarının yanı sıra, uluslararası sermaye tarafından da Ecevit hükümetinin düşürülmesi gerektiği fikri savunulmaya başlanmıştır (Boratav, 2005: 73-83). Bunun nedeni, Ecevit önderliğinde yürütülen sınıflar ittifakına dayalı sosyal demokrasi projesinin, 1980'lere doğru biçimlenmeye başlayan yeni hegemonya projesiyle çelişmesidir. Bu durum sadece Türkiye'de değil, dünyada kabuk değişimini gerektirmiştir. 12 Eylül askeri darbesi, Gramscici anlamda “zor” unsurunun kullanılarak istikrar ortamının kurulması, böylece Türkiye'nin 1980'lerdeki yeni hegemonya projesine eklenmesinin sağlanması işlevini yüklenmiştir.

Türkiye'deki burjuvazinin sınıfsal çıkarları da bu dönüşümle uyumuştur. Süreç içerisinde ticaret burjuvazisinden sanayi burjuvazisine dönüşen ve artık uluslararasılaşmak isteyen Türkiye'deki sermaye grupları, yeni bir birikim stratejisine yönelmiştir. Bu durum, içe dönük birikim stratejisinden dışa yönelik birikim stratejine yönelme ve uluslararası sermaye döngüsüne katılma şeklinde kendini göstermiştir. 12 Eylül, “Türkiye'nin dünya sermayesi ile bütünleşmesi ve dolayısıyla dünya sermayesinin Türkiye'deki olanaklara ulaşmasında” belirleyici rol oynamıştır (Ercan, 2004: 19-20).

Türkiye'de Kitleli Gazeteciliğin Gelişimi

Sermaye birikiminin gerçekleşmesi ve ekonomik bakımdan egemen olan toplumsal güçlerin devleti kontrol etme mücadelesinin sonuç vermesiyle geçilen demokrasi sürecindeki basın/iktidar/sermaye ilişkileri dikkat çekicidir. Kaya'nın (2009: 238) belirttiği gibi, İkinci Dünya Savaşı sonrasında “kapitalist dünyanın yeniden biçimlenişine ilişkin gelişmeler, bir bakıma Türk basınının yapılanmasında” da kendini göstermiştir.

Bu dönemde basın, öncelikle ideolojik hegemonyanın inşasında rol oynamıştır. Gürkan'ın (1998) 1945-1950 yıllarını kapsayan araştırmasına göre, 1945 yılının başından itibaren Türk basınında işlenen ana temalardan biri, Türkiye'nin Batı ile ilişkilerinin önemi, diğeri SSCB-Türkiye arasındaki diplomatik gerginliktir. Bu tarihten itibaren basının SSCB'ye yönelik üslubu sertleşmeye, basındaki antikomünizm vurgusu artmaya başlamıştır. Türkiye-ABD arasındaki ekonomik ilişkilerden duyulan memnuniyet de Türk basınında sıkça dile getirilmiştir. Örneğin Truman Doktrini ve Marshall Planı, "yardımsever" ABD'nin komünizm tehdidine karşı ortaya koyduğu bir kurtuluş yolu olarak sunulmuştur. Buna karşılık sol basın, bu uygulamaları, Türkiye'nin bağımsızlığına yönelik ABD müdahalesi şeklinde yorumlamış ve eleştirmiştir. Sol basının tutumu, diğer gazeteler tarafından komünizm propagandası olarak değerlendirilmiştir. Dönemin önemli gazetecileri, sol basının eleştirilerine karşılık, Türkiye'ye yardım elini uzatan ABD'nin SSCB gibi Türkiye'den toprak talep etmediğini; bu yardımların, özgürlüğü seven milletlerin özgürlük düşmanlarına karşı birleşmeleri yolunda bir adım olduğunu savunmuşlardır.

Bu dönemde, çeşitli yasal düzenlemeler veya "Tan Olayı" olarak anılan şiddet olayları gibi "zor" unsuruna dayalı müdahalelerle, sol basın toplumsal muhalefetten dışlanmıştır. Öte yandan 1940'ların sonunda meslektan olmayan, genellikle ticaret burjuvazine mensup kişilerin basın alanına yatırım yaptıkları görülmektedir. Topuz (2003: 329), Osmanlı dönemi de dâhil olmak üzere Türk basınında, 1948'den önce gazetecilik mesleğinden gelmeyen gazete sahiplerine rastlanmadığını, ancak 1948'den sonra basındaki bu yapının değişmeye ve işadamlarının basınla ilgilenmeye başladığını belirtmektedir. Safa Kılıçoğlu, Habib Edip Törehan ve Malik Yolaç ile başlayan bu süreç, uzun ömürlü olmasa da, basının mülkiyet yapısındaki değişimin kıpırdanışları olarak dikkate değer bir başlangıcı temsil etmektedir (Bulut: 2009: 67).

Dönemin en belirgin özelliği, önceki döneme göre biçimsel, içeriksel, teknik anlamda farklılıklar barındıran yeni bir gazetecilik anlayışının gündeme gelmesidir. Batı'da tecimsel kaygıların şekillendirdiği kitlesel basına doğru 19. yüzyıldaki evrilme sürecinin benzeri, Türkiye'de 1940'ların sonunda ortaya çıkmıştır (Adaklı, 2006: 114). Başka deyişle, kapitalist gelişimin ve kapitalist üretim ilişkilerinin basındaki yansımaları, Batı'da ve Türkiye'de benzer nitelikler taşımıştır. Basın/iktidar/sermaye ilişkilerinin önem kazandığı böylesi bir gazetecilik anlayışı, tecimsel kaygılarla işleyen ve geniş kitleleri ortak duyu zemininde birleştiren kitlesel gazetecilik olarak adlandırılmaktadır.

Kitlesel gazetecilik, halkın her kesimine yönelik haber verme anlayışını beraberinde getirmiştir. Politika içerikli makalelere, başyazıya ve tefrikalara dayanan gazete içerikleri, bu dönemden itibaren haber, fotoğraf, röportaj, karikatür, çizgi roman, magazin gibi unsurlara göre biçimlenmiştir. Kullanılan dil ve üslup da geniş okuyucu kitlesine yönelik olarak

sadeleşmiştir. Diğer yandan ulaşım ve iletişim alanındaki gelişmeler, gazete sahiplerinin teknolojiye yüksek maliyetli yatırımlar yapmalarını zorunlu kılmıştır. Yüksek maliyetlerin kâra dönüşmesi için ise yeni teknolojik yatırımların yapılması gerekmiştir. Bu nedenle reklâm ve ilanlara içerikte yer verilmesi, matbaaların başka yayıncılara kiralanması, kampanyalar düzenlenmesi, gazete dışında eklerin verilmesi gibi çeşitli uygulamalar söz konusu olmuştur

Basındaki değişime ayak uyduramayan ve kendisini yenilemeyen gazeteler zamanla yok olmuş veya düşük tirajlarda kalmışlardır (Koloğlu, 1994: 71). 1948'de yayın hayatına giren Hürriyet ve 1950'de yayımlanmaya başlayan Milliyet, Türkiye'de kitlesel gazeteciliğin öncü kuruluşlarıdır. Modern baskı teknikleri, görsel malzemelerin kullanımı, milliyetçi/şoven olarak nitelendirilebilecek üsluplarının yanı sıra, ilan/reklam gibi finans olanaklarından faydalanmaları konusunda da öncülerinden farklıdır. İki gazete de Türk basımına yön vermeleri, okuyucularını ortak duyu zemininde birleştirmeleri, içeriğe yönelik yeni alanlar oluşturmaları ve bir işletme olarak yatırım alanlarını genişletmeleri gibi konularda öncü olmuşlardır (Adaklı, 2006: 114-119).

Milliyet'in Yayın Hayatına Başlaması ve Abdi İpekçi Yönetiminde Milliyet

Milliyet Gazetesi, 3 Mayıs 1950'de Ali Naci Karacan tarafından kurulmuştur. Ancak daha öncesinde, 1926'da, Milletvekili Mahmut Soydan tarafından, finansmanı İş Bankası'na sağlanan yine "Milliyet" adıyla bir gazete çıkartılmıştır (Karaca, 1995: 18). İş Bankası Genel Müdürü Muammer Eriş, Milliyet'in yeni biçime sokulması için daha sonra Ali Naci Karacan'a teklif götürmüştür, böylece Milliyet'in başına 1935'te Karacan geçmiştir. Karacan, gazetenin ismini "Tan" olarak değiştirmiştir. Ancak Tan Gazetesi, zarar ettiği gerekçesiyle Ahmet Emin Yalman, Zekeriya Sertel ve Halil Lütfi Dördüncü ortaklığındaki gazeteci patronlara satılmıştır. Halit Lütfü Dördüncü, Tan Olayı'ndan sonra sol düşüncelerden arındırılmış yeni bir Tan Gazetesi çıkarmak için Karacan'la anlaşmış, ama bu gazete de tutmamıştır. Karacan bu kez tek başına gazete çıkarmaya karar vermiştir (Topuz, 2003: 212-213). Karacan'ın, eski Milliyet'in adını ve gotik harfli logosunu aynen kullanarak (Karaca, 1995: 18) 14 Mayıs 1950 seçimlerinden hemen önce yayımlamaya başladığı Milliyet, DP'yi destekleyeceği vaadinde bulunmuş ve çıkışında DP'den mali destek görmüştür (Koloğlu, 1994: 70). Karaca (1995: 69), Adnan Menderes hakkında açılan örtülü ödenek davasıyla ilgili dosyadaki bir bölümde Milliyet'in de adının geçtiğini belirtmektedir. Buna göre, Milliyet'e 1950'de örtülü ödenekten para aktarılmıştır.

Siyasi iktidarla uyum içinde bir ilişki yürüten Milliyet, 9 Temmuz 1950'ten 1 Ekim 1954'teki büyük hamlesine kadar bir kitle gazetesi olarak yerini sağlamlaştırmaya başlamıştır.

Bu tarihten sonra Milliyet, yazı dizileri, spor ve magazin ekleri, promosyon kampanyaları gibi yeniliklerle okuyucularının karşısına çıkmıştır (Karaca, 1995: 21-36). 1954 Mayıs ayında yeni binasına taşınan ve kendi matbaasına sahip olan Milliyet, 1 Ekim 1954'ten itibaren yeni kadrosuyla birlikte büyük bir atılım gerçekleştireceğini 1 Eylül 1954 tarihli nüshasının birinci sayfasında duyurmuştur (Şekil 1).

Şekil 1: 1 Eylül 1954 Tarihli Duyuru

1 Ekim 1954'te yeni binasında basılmaya başlanan Milliyet, Karaca'nın (1995: 77) deyiimiyle "ikinci kez dünyaya gelmiştir." Gazetenin yeni kadrosunun başında Abdi İpekçi vardır. Türeñç ve Akyıldız'ın (2007: 86) belirttiği üzere, İpekçi'nin yazı işleri müdürü olduğu Milliyet Gazetesi'nin ilk sayısı 117 bin 500 adet basılmıştır. Bu sayı bir hafta içinde 56 bine oturmuştur. Böylece Milliyet dönemin önemli gazeteleri arasına girmeyi başarmış, yıllar geçtikçe bu yerini daha da sağlamlaştırmıştır.

Abdi İpekçi, yürüttüğü faaliyetlerle hem Türk basınının kurumsallaşmasında rol almış, hem uluslararası basında tanınan bir isim haline gelmiştir. 1960'ta Basın Ahlak Yasası'nı hazırlayan Abdi İpekçi (Topuz, 2003: 255), 1961'de yürürlüğe giren 212 Sayılı Basın İş Kanunu'nun hazırlanmasına da öncülük etmiştir (Türeñç ve Akyıldız, 2007: 136-138).

Abdi İpekçi'nin gazetede etkinliği Ali Naci Karacan hayattayken dahi söz konusu olmuş ve Milliyet'in yeniden doğması hedefiyle İpekçi'yi gazetenin başına geçiren Karacan, gazeteyi onun ellerine teslim etmiştir. Ancak yılların gazetecisi olan Karacan'ın Milliyet'teki otoritesi yine de daha belirleyici olmuştur. Karacan'ın 7 Temmuz 1955 tarihindeki vefatından sonra gazetenin başına geçen oğlu Ercüment Karacan ise babasından farklı olarak gazetecilik

mesleğine rağbet etmemiş ve Milliyet'in yönetimini büyük oranda Abdi İpekçi'ye bırakmıştır. Konuyla ilgili olarak görüşülen Gazeteci Sami Kohen (2010) şunları söylemiştir:

Ercüment sosyete adamıydı. Gazetenin işlerine karışmazdı. Abdi'ye bu işi teslim etmişti. Mesela Haldun Simavi matbaaya iner ve herkesin başında dururdu. Ercüment Karacan hiçbir zaman inmedi. Gazetenin içeriğiyle ilgilenirdi tabi, yönlendirirdi bizi. Ama yazı işlerinin katına inip yapılan işlere karışmazdı. Yönü, fikriyatı, vizyonu itibarıyla Milliyet tamamen Abdi İpekçi'nin eseridir. Ercüment'i masraflar ilgilendirirdi. Örneğin gazete ilaveleri için girişimlerde bulunurdu Abdi. Patronlar bu konularda titiz davranırlar. Abdi aynı frekansta olduğu için Ercüment'i kolaylıkla ikna edebiliyordu.

Tarık Dursun Kakıncı, Varlık Dergisi'nde yayımlanan bir yazısında, Ercüment Karacan'ın gazetenin sahibi olması nedeniyle Abdi İpekçi'ye karşı çıkması mümkünken, yine de genellikle İpekçi'nin dediklerinin olduğunu vurgulamıştır. Yazıda Abdi İpekçi'nin gazetenin ilan sayfalarıyla dahi ilgilendiği, kimsenin onun onayını almadan gazeteye tek satır dahi koyamayacağı ifade edilmiştir. (akt. Karaca, 1995: 136).

Abdi İpekçi'nin gazete yönetimindeki etkinliği üzerine görüşülen Gazeteci İzzet Sedes (2010) ise şöyle konuşmuştur:

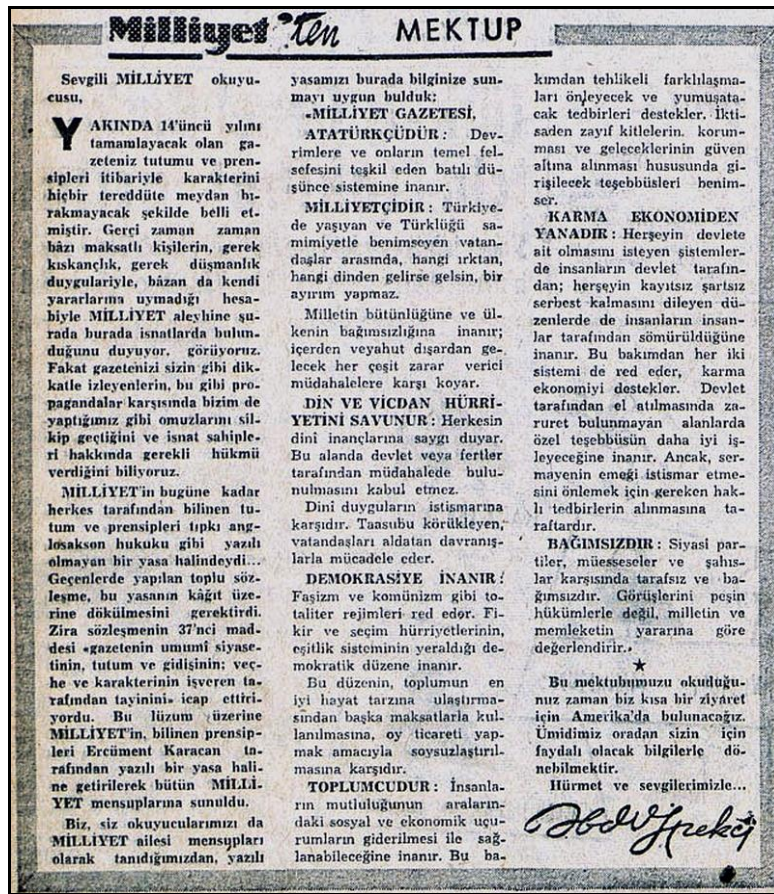
DP döneminin son yıllarında basına büyük baskı vardı. Bir gün İçişleri Bakanı Namık Gedik İstanbul'a geldi. O zamanlarda hükümet, gazeteciler yerine gazete patronlarıyla temas ederdi. Abdi İpekçi, Hasan Yılmaer, Turhan Aytul ve ben, Namık Gedik'in dediklerini kabul etmesi halinde istifa edeceğimizi söyledik Ercüment'e. Ercüment de Namık Gedik'in gazete patronlarıyla yaptığı toplantıda bunu açıkça söylemiş. Milliyet'i Milliyet yapan Abdi İpekçi'ydi biraz da. Ercüment'in rolü azdı. O idari işlerle ve maddi konularla meşgul olurdu.

Adaklı'nın (2006: 131) vurguladığı gibi, "Abdi İpekçi'nin Türk basın tarihine kaydedilmesi gereken önemli bir özelliği, endüstrileşme sürecinde belki de ilk kez bir gazetenin, sahibinden daha fazla profesyonel bir yönetici ile kimlik kazanmasına yol açmış olmasıdır." Gerçekten de Milliyet Gazetesi kimliğinin ve yayın politikasının şekillenmesinde Abdi İpekçi'nin büyük bir rolü olmuştur. İpekçi yönetimindeki Milliyet Gazetesi, bir yandan önemli kitlesel bir gazete haline gelirken, diğer yandan basın/iktidar/sermaye arasındaki ilişkiler bağlamında önemli bir noktada durmaya başlamıştır. Bunun yanında 1980'lerdeki yeni sağ hegemonya projesinin Türkiye'de hayata geçirilmesinin basın sektöründeki yansımaları, Milliyet'te diğer gazetelerden farklı olmuştur. Abdi İpekçi'nin 1 Şubat 1979'da öldürülmesinden itibaren daha da artan şiddet olaylarına 12 Eylül askeri darbesi ile son verilip Türkiye'deki sermaye gruplarının yeni hegemonya projesine eklenmeleri söz konusu olurken, Milliyet de Aydın Doğan tarafından satın alınarak sermayenin "doğrudan" denetimi altına girmiştir.

Abdi İpekçi Yönetimindeki Milliyet'in Soğuk Savaş Düzeninde Yayın Politikası

Abdi İpekçi yönetimindeki Milliyet Gazetesi, 1960'larda CHP'nin "ortanın solu" söylemine dayalı siyasi projesine, 1970'lerde de Bülent Ecevit önderliğinde hayata geçirilen "sınıflar ittifakı" ve "sosyal demokrasi" söylemine dayalı siyasi projeye destek veren bir yayın politikası ortaya koymuştur. Bu anlamda gazetenin döneme özgü toplumsal ve küresel ilişkiler ağıyla uyumlu bir yayın faaliyeti sürdürdüğü söylenebilir.

Milliyet'in benimsediği yayın politikası ve ilkeleri, 6 Nisan 1964'te, gazetenin ikinci sayfasındaki "Milliyet'ten Mektup" köşesinde bizzat Abdi İpekçi tarafından kaleme alınan bir yazıyla okuyuculara duyurulmuş ve bu yazıda kaydedilenler "Milliyet Anayasası" olarak anılmıştır (Şekil 2).

Şekil 2: Milliyet Anayasası

Milliyet Anayasası'nın maddelerinde gazetenin yayın ilkeleri ve politikası açıkça belirtilmiştir. Özellikle "demokrasiye inanır", "toplumcudur" ve "karma ekonomiden yanadır" maddeleri dikkat çekicidir. Bu maddelerde, "kalkınma" söylemine dayalı dönemin ekonomi politikasının, CHP'nin hayata geçirdiği "ortanın solu" söylemine dayalı siyasi projenin, ayrıca özgür dünyada kabul gören "adil, eşitlikçi ve demokratik toplum" söylemine dayalı refah devletinin Abdi İpekçi yönetimindeki Milliyet Gazetesi tarafından destekleneceği ortaya

konmuştur. Bu bağlamda 1960'lı yıllarda Milliyet Gazetesi'nin yayın politikası, Soğuk Savaş düzenindeki özgür dünyada kurulan eşdeğerlilikle de uyum göstermektedir.

1970'lerde Abdi İpekçi, Bülent Ecevit başkanlığındaki CHP'nin "sosyal demokrasi" üzerine oturtulan ve 1970'lerin ikinci yarısına kadar Amerikan hegemonyasıyla uyumluluk gösteren siyasi projesine destek vermiştir. Kohen (2010), Abdi İpekçi'nin Bülent Ecevit'in görüşlerine büyük hayranlık beslediğini ve Ecevit yanlısı politikasından dolayı kimi zaman suçlanmasına rağmen gazetenin ve editoryal kadronun sosyal demokrasi tezini savunmaya devam ettiğini söylemiştir.

Abdi İpekçi'nin Bülent Ecevit ile dostluğu 1960'da başlamıştır (Türenç ve Akyıldız, 2007: 166). İpekçi-Ecevit ilişkisi, Ecevit'in 14 Mart 1965 tarihinden itibaren "Görüş" başlıklı köşesiyle Milliyet'te yazmaya başlamasıyla sürmüştür (Karaca, 1995: 111). Aynı yılın Eylül ayı ortalarından itibaren Ecevit'in Milliyet'teki yazıları sonlanmış, ancak İpekçi-Ecevit dostluğu devam etmiştir. Abdi İpekçi, CHP içinde liderlik mücadelesine girişen Ecevit'ten yana tavrını, gerek kendi yazdığı köşe yazılarında, gerekse gazetenin yayın politikasında açıkça ortaya koymuş ve ilerleyen yıllarda da Ecevit'i desteklemeyi sürdürmüştür.

Gazeteci Hasan Pulur (2010), telefon aracılığıyla yapılan görüşmede, Abdi İpekçi'nin, Milliyet Gazetesi'nin yayın çizgisini sosyal demokrasi üzerine oturttuğunu söylemiş ve 1970'lerdeki Ecevit yanlısı bu yayın politikasının kimi zaman sermaye çevreleri tarafından hoş karşılanmadığını vurgulayarak "bir anlamda patrona rağmen gazeteyi çıkarıyorduk" şeklinde konuşmuştur.

İzzet Sedes (2010) ise Milliyet'in yayın politikasıyla ilgili olarak şunları dile getirmiştir:

Bülent Ecevit, Türkiye'ye sosyalizmi değil, sosyal demokrasiyi getiren kişiydi. Abdi de ben de Ecevit'i destekledik. O zaman solcu olmak çok tehlikeliydi. Solcu olduğun zaman vatan hainiydin. Ecevit bu durumu değiştirdi. Ben çok destekledim Ecevit'i. Bir gün Abdi İpekçi telefon etti ve dedi ki; 'Ercüment diyor ki, ya Ecevit'i desteklemekten vazgeçsin ya gazeteden ayrılısın.' Ben de bunun üzerine ayrılma kararımı Abdi'ye bildirdim. Ama Abdi, Ercüment'le konuşacağını söyledi ve ayrılmama engel oldu.

Sedes'in sol hareketleri desteklenmenin tehlikesine ve Ecevit'in bu tehlikeyi ortadan kaldırdığına dair yaptığı vurgu dikkat çekicidir. Bu vurgu, sol akımların tehdidine karşı uygulanan "zor" unsuruna dayalı politikaların ve Amerikan hegemonyasıyla uyumlu olan Ecevit önderliğindeki siyasi projenin her ikisinin de toplumsal rızanın kazanılmasındaki rolüne işaret etmektedir.

Sedes ve Pulur'un konuşmalarında dikkat çeken başka husus, Ercüment Karacan'ın kimi zaman Milliyet'in yayın politikasına müdahale etmesi olgusudur. Her ne kadar gazetenin

editoriyal işlerine karışmadığı belirtilse de, Ercüment Karacan, sermayeyi rahatsız edebilecek durumlar olduğunda kendi sınıfsal çıkarlarını korumak adına gazetede otoritesini ortaya koymuştur. Türenç ve Akyıldız (2007: 162), Karacan'ın sermayeden yana tavrının, sol içerikli köşe yazıları yazan ve bu nedenle dönemin ekonomik/politik/toplumsal yapılanmasına aykırı düşen Çetin Altan'ın gazeteden gönderilmesinde gündeme geldiğini belirtmektedir. Basın çalışanlarına sosyal haklar tanıyan ve gazete patronlarının sınıfsal çıkarlarına ters düşecek maddeler içeren 212 Sayılı Basın İş Kanunu'na ilişkin gelişmelerde de Karacan'ın tavrı sermayeden yana olmuştur (Türenç ve Akyıldız, 2007: 136-138).

Öte yandan Abdi İpekçi yönetimindeki Milliyet Gazetesi'nde SSCB'ye yönelik antikomünist tavır da söz konusudur.² Bu durum gazetenin içeriğine olduğu kadar biçimsel özelliklerine de yansımıştır. Örneğin Doğu Avrupa ülkelerinden Macaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi (Şekil 3) ve sonrasında SSCB'nin Macaristan'ı işgal etmesi (Şekil 4) haberleri, Milliyet'te önemli bir mizanpaj yeniliğine yol açmıştır. Kitlemel gazeteciliğe özgü biçimsel unsurlardan biri olan "sürmanşet" Milliyet'te ilk defa bu haberlerde uygulanmıştır.

Şekil 3: İlk Sürmanşet Uygulaması

Şekil 4: Diğer Sürmanşet Uygulaması

² Antikomünist söylem Milliyet'in yayın hayatına başlamasından itibaren açıkça ortaya konmuştur. Ancak Çin'de Mao, Şili'de Allende rejimleri, mevcut sisteme tehdit oluşturmadığı gerekçesiyle Abdi İpekçi tarafından dikkate alınıp önemsenmiş, bu durum gazeteye de yansımıştır. Örneğin Milliyet, başlattığı "yılın adamı" seçiminin sonuçlarını 1 Ocak 1967'de ilk sayfadan duyurmuştur. Türkiye'de Bülent Ecevit, yeni bir hareketin öncülüğünü yapması; dünyada ise Mao Tse-Tung komünizme yeni bir zihniyet getirmesi nedeniyle yılın adamı seçilmişlerdir.

Milliyet Gazetesi'nin SSCB'ye yönelik kullandığı dil ve üslup da kimi zaman oldukça sert olmuştur. Örneğin 5 Kasım 1956 tarihli Milliyet'in manşeti büyük puntolarla "Rus Kahpeliği" şeklinde atılmıştır (Şekil 5).

Şekil 5: 5 Kasım 1956 tarihli Milliyet'in Manşeti

Kitlesele gazeteciliğe özgü tutundurma faaliyetleri arasında sayılabilecek kampanyalar, Milliyet'in SSCB'ye yönelik yayın politikası bağlamında da kimi zaman gündeme gelmiştir. Örneğin 11 Kasım 1956'da, Milliyet Gazetesi tarafından "Kahraman Macar Milletine Yardım Kampanyası" başlatılmıştır. Böylece Milliyet, komünizm tehdidine karşı okuyucu kitlelerini "ortak duyu" zeminde birleştirme gibi bir misyon da yüklenmiştir.

Öte yandan Amerikan hegemonyasının kültürel/ideolojik/entelektüel boyutları, Abdi İpekçi yönetimindeki Milliyet Gazetesi'nde yansıma bulmuştur. Hollywood yıldızlarının yaşamları, Amerikan gündelik yaşamına ilişkin bilgiler, ABD'li bilim adamlarının başarıları gibi pek çok farklı konuya Milliyet'te geniş yer ayrılmıştır (Şekil 6).

Şekil 6: 16 Kasım 1954 Tarihli Milliyet Gazetesi'nin Dördüncü Sayfası

Sonuç

Abdi İpekçi yönetimindeki Milliyet Gazetesi, Soğuk Savaş düzenine özgü toplumsal ve küresel ilişkiler ağına uyumluluk gösteren bir yayın politikası yürütmüştür. Gazetenin yayın politikası “Milliyet Anayasası”nda da açıkça ortaya konduğu gibi, “âdil, eşitlikçi ve demokratik toplum” anlayışına dayanmıştır. Bu bağlamda, 1960’larda “kalkınma” söylemine dayalı dönemin ekonomi politikalarına ve CHP’nin “ortanın solu” söylemine dayalı siyasi projesine destek veren Milliyet, 1970’erde ise Ecevit önderliğinde hayata geçirilen “sınıflar ittifakı” ve “sosyal demokrasi” söylemine dayalı siyasi projeyi desteklemiştir. Milliyet’in yayın çizgisinin, 1970’lerin sonuna kadar özgür dünyayı bir tür “sıva” vazifesi görerek bir arada tutan Amerikan hegemonyasına ve bu hegemonyanın dayanağını oluşturan uluslararası tarihsel blok ile ekonomik/siyasi/toplumsal örgütlenmeye de bu açıdan uygun olduğunu söylemek mümkündür. Diğer ifadeyle, Soğuk Savaş düzeninde Milliyet, ulusal ve uluslararası düzlemdeki ekonomik ve siyasi güç merkezlerinin dönemsel politikalarıyla uzlaşan bir yayıncılık faaliyeti yürütmüştür. Bu nedenle toplumsal rızanın kazanılmasında ve ideolojik hegemonyanın inşa edilmesinde kuşkusuz rol oynamıştır.

Kuruluşundan itibaren siyasi iktidarla yakın ilişkiler kuran Milliyet Gazetesi, Abdi İpekçi döneminde de bu özelliğini korumuştur. Gazetenin yayın politikasında etkili olan İpekçi-Ecevit dostluğu, İpekçi’nin öldürülmesine dek sürmüştür. Öte yandan siyasi düzlemde Ecevit’in, basında Milliyet’in simgelediği anlayışın toplumsal ve küresel güç merkezlerinin ihtiyacını karşılayamaz olması ve 1980’lerdeki radikal dönüşümlerin gerçekleşmesine engel oluşturması dikkate değer gelişmeleri gündeme getirmiştir. Bu süreçte, siyasi düzlemden Ecevit’in tasfiye edilmesine yönelik ulusal ve uluslararası sermaye ortaklığı sağlanırken; Abdi İpekçi de uğradığı saldırı sonucunda öldürülmüş ve Milliyet sermayenin “doğrudan” denetimi altına girmiştir.

Öte yandan İpekçi dönemindeki Milliyet Gazetesi’nde SSCB’ye yönelik antikomünist yayın çizgisinin hâkim olduğu ve bu çizginin, gazetenin içeriğine, biçimine, kullandığı dil ve üsluba yansdığı söylenebilir. Ayrıca kitlesel gazeteciliğe özgü çeşitli uygulamalarla Milliyet Gazetesi, komünizm tehdidine karşı okuyucularını “ortak duyu” zemininde birleştirme gibi bir işlevi de yerine getirmiştir. Amerikan hegemonyasının kültürel/ideolojik/entelektüel boyutları da Milliyet’te kitlesel gazeteciliğe özgü uygulamalarla inşa edilmiştir.

Kaynakça

- Adaklı, G. (2006). *Türkiye'de Medya Endüstrisi: Neoliberalizm Çağında Mülkiyet ve Kontrol İlişkileri*. Ankara: Ütopya.
- Ahmad, F. (2007). *Demokrasi Sürecinde Türkiye:1945-1980* (3. Baskı). Ahmet Fethi (Çev.). İstanbul: Hil.
- Armaoğlu, F. (2007). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi: 1914-1995* (16. Baskı). İstanbul: Alkım.
- Baylis, J. (2008). Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı. *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi*, 5 (18), 69-85. url. <http://www.uidergisi.com.tr/wp-content/uploads/2011/06/UIde-Guvenlik-Kavrami.pdf>
- Bieler, A. & Morton, D. (2004). A Critical Theory Route to Hegemony, World Order and Historical Change: Neo-Gramscian Perspectives in International Relations. *Capital&Class*, 28 (1), 85-113. doi: 10.1177/030981680408200106.
- Boratav, K. (2005). *1980'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm* (2. Baskı). Ankara: İmge.
- Boratav, K. (2006). *Türkiye'de Devletçilik* (2. Baskı). Ankara: İmge.
- Bostanoğlu, B. (2008). *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası* (2. Baskı). Ankara: İmge.
- Bostanoğlu, B. & Okur, M. A. (2009). *Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Kuram: Hegemonya-Medeniyetler ve Robert W. Cox* (2.Baskı). Ankara: İmge.
- Bulut, S. (2009). Osmanlı'dan 1980'li Yıllara Basının Mülkiyet Yapısı. *Sermayenin Medyası Medyanın Sermayesi* içinde (61-74). Selda Bulut (Der.). Ankara: Ütopya.
- Cox, R. W. (1994). Gramsci, Hegemony and International Relations: An Essay in Method. *Gramsci, Historical Materialism and International Relations* içinde (49-66). Stephen Gill (Ed.). Cambridge: Cambridge University Press. (İlk baskı 1993).
- Dinler, D. (2003). Türkiye'de Güçlü Devlet Geleneği Tezinin Eleştirisi. *Praksis*.(9). 17-54. url. <http://www.praksis.org/wp-content/uploads/2011/07/009-01.pdf>
- Dursun, Ç. (2001). *TV Haberlerinde İdeoloji*, Ankara: İmge.
- Ercan, F. (2004). Sermaye Birikiminin Çelişkili Sürekliliği: Türkiye'nin Küresel Kapitalizmle Bütünleşme Sürecine Eleştirel Bir Bakış. *Neoliberalizmin Tahribatı: Türkiye'de Ekonomi, Toplum, Cinsiyet* içinde (9-43). Neşecan Balkan & Sungur Savran (Haz.). İstanbul: Metis.
- Esmer, G. T. (2008). Propaganda, Söylem ve Sloganlarla Ortanın Solu. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 10 (3), 69-85. url. <http://dspace.deu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/12345/5369/10.3%20esmer.pdf?sequence=1>
- Gönlübol M. & Ülman, H. (1996). İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası: Genel Durum. *Olaylarla Türk Dış Politikası: 1919-1995* (9. Baskı) içinde (191-487). Ankara: Siyasal.
- Gürkan, N. (1998). *Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın: 1945-1950*. İstanbul: İletişim.
- Heper, M. (1974). *Bürokratik Yönetim Geleneği: Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Gelişimi ve Niteliği*. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Heper, M. (2012). *Türkiye'de Devlet Geleneği*. Ankara: Doğu Batı.
- Karaca, E. (1995). *Milliyet Olayı*. İstanbul: Altın Kitaplar.
- Kaya, A. R. (2009). *İktidar Yumağı: Medya-Sermaye-Devlet*. Ankara: İmge.
- Kejanlıoğlu, D. B. (2004). *Türkiye'de Medyanın Dönüşümü*. Ankara: İmge.
- Keyder, Ç. (2009). *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*. İstanbul: İletişim.
- Keyman E. F. (2006). Küreselleşme, Uluslararası İlişkiler ve Hegemonya. *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi*, 3(9), 1-20. url. <http://www.uidergisi.com.tr/wp-content/uploads/2011/06/Kuresellesme-Uluslararası-İlişkiler-ve-Hegemonya.pdf>
- Kohen, S. (2010). *Yüzyüze Görüşme*. İstanbul: 21 Nisan.
- Koloğlu, O. (1994). *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın* (2. Baskı). İstanbul: İletişim.
- Kongar, E. (2005). *21. Yüzyılda Türkiye: 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*. İstanbul: Remzi.
- Kurtbağ, Ö. (2007). *Eleştirel Uluslararası İlişkiler Yaklaşımları Çerçevesinde Amerikan Dış Politikasının Analizi-Hegemonya Söylemi ve Amerikan Muhafazakâr Sağı*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Mardin, Ş. (1986). Türkiye Siyasasını Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez Çevre İlişkileri. *Türk Siyasal Hayatının Gelişimi* içinde (109-135). Ersin Kalaycıoğlu & Ali Yaşar Sarıbay (Çev.). İstanbul: Beta.
- Milliyet Gazetesi. url. <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/>
- Nye, J. S. (2005). *Yumuşak Güç: Dünya Siyasetinde Başarının Yolu*. Rayhan İnan Aydın (Çev.). Ankara: Elips.
- Öymen, O. (2007). *Silahlı Savaş: Bir Mücadele Sanatı Olarak Diplomasi* (6. Baskı). İstanbul: Remzi.
- Pamuk, Ş. (2007). Dünyada ve Türkiye'de İktisadi Büyüme (1820-2005). *Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları Dergisi*. 1 (2), 3-26.
- Pulur, H. (2010). *Telefonla Görüşme*. İstanbul: 12 Nisan.
- Robinson, W. I. (2002). Küresel Kapitalizm ve Ulusötesi Kapitalist Hegemonya: Kuramsal Notlar ve Görgül Deliller. *Praksis*. Erdem Türközü (Çev.). (8). 125-168. url. <http://www.praksis.org/wp-content/uploads/2011/07/008-05.pdf>

- Sedes, İ. (2010). *Yüzyüze Görüşme*. İstanbul: 21 Nisan.
- Soysal, İ. (1993). *Türk Dış Politikası İncelemeleri İçin Kılavuz: 1919-1993*. İstanbul: Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı.
- Şaylan, G. (2003). *Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi* (2. Baskı). Ankara: İmge
- Şen, A. (2003). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Politikası. *1980-2003 Türkiye'nin Dış, Ekonomik, Sosyal ve İdari Politikaları içinde* (521- 545). Turgut Göksu, v.d. (Ed.). Ankara: Siyasal.
- Şenel, A. (2004). *Siyasal Düşünceler Tarihi: Tarih öncesinde İlkçağda Ortaçağda ve Yeniçağda Toplum ve Siyasal Düşünüş* (11. Baskı). Ankara: Bilim ve Sanat.
- Topuz, H. (2003). *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*. İstanbul: Remzi.
- Türenç, T. & Akyıldız, E. (2007). *Bir Gazetecinin Hayatı: 28 Yıl Sonra Abdi İpekçi* (2. Baskı). İstanbul: Doğan
- Wallerstein, I. (2009). *Liberalizmden Sonra*. (3. Baskı). Erol Öz (Çev.). İstanbul: Metis.
- Weber, M. (2008). *Sosyoloji Yazıları* (6. Baskı). Taha Parla (Çev.). İstanbul: Deniz.
- Yılmaz, S. (2007). *21 Yüzyılda Güvenlik ve İstihbarat* (2. Baskı). İstanbul: Milenyum.